

А н н о т а ц и я

Исследуются механизмы контроля над выполнением запросов народных депутатов Украины, которые применяются Секретариатом Кабинета Министров Украины. Подчеркнуто, что повышение контроля над исполнением запросов со стороны Правительства является главным условием эффективности их реализации.

Ключевые слова: депутатский запрос, контроль, уровень исполнения.

A n n o t a t i o n

Different control mechanisms of People's Deputies' inquiries execution control used by the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine are being researched in the article. It is stressed that improvement of governmental control over People's Deputies' inquiries implementation is an indispensable condition of their effectiveness.

Key words: deputy's inquiry, execution control, performance level.

Дзюман О.В.

**Білоцерківське училище професійної підготовки персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України**

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ

У статті розглянуті деякі правові та організаційні проблеми реалізації соціальної роботи із засудженими в кримінально-виконавчих установах закритого типу. Акцентовано увагу на необхідності введення в органи і установи з виконання кримінальних покарань інституту соціальної роботи як специфічного виду професійної діяльності.

Одним із важливих напрямів реформування пенітенціарної системи України, передбачених Концепцією реформування Державної кримінально-виконавчої служби України [1], є розробка та впровадження сучасної моделі організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, що безпосередньо пов'язано з процесом гуманізації умов відбування покарання та приведення їх до міжнародних стандартів. Значну увагу при розробці зазначеної моделі, на нашу думку, необхідно приділити питанню правового та організаційного врегулювання реалізації соціальної роботи в кримінально-виконавчих установах закритого типу як одному із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. На сьогоднішній день відсутнє нормативне закріплення визначення соціальної роботи, форм, методів, технологій і організаційно-правових особливостей її проведення в установах виконання покарань.

Окремі аспекти соціальної роботи в пенітенціарних установах, в тому числі і її правового регулювання, розглядали вітчизняні та зарубіжні дослідники (В. Б. Василюк, С. О. Ветошкін, М. Г. Детков, Г. Д. Долженкова, М. І. Кузнєцов, О. О. Лук'янчук, А. Х. Степанюк, В. М. Трубніков, І. Б. Ускачова, С. Х. Шамсунов, Д. В. Ягунов та ін.).

У відповідності зі ст. 1 Конституції України [2], Україна є соціальною державою, що визначає її орієнтацію й діяльність на здійснення широкомасштабної та ефективної соціальної політики, спрямованої на створення соціальних умов для достойного життя і вільного розвитку людини, реальне забезпечення її прав і свобод, охорону праці і

здоров'я тощо. Одним із головних напрямків соціальної політики держави є захист соціально слабкої частини її населення [3, С. 52].

Способом, інструментом або певною формою реалізації соціальної політики є соціальна робота, як вид суспільної діяльності, до основних завдань якої відносяться: покращення соціального самопочуття людини, вдосконалення умов її життя, забезпечення відповідного соціального функціонування, гармонізація системи відносин у сім'ї, колективі, суспільстві в цілому [4].

На думку Національної асоціації соціальних працівників США, під соціальною роботою розуміється професійна діяльність з надання допомоги індивідам, групам і спільнотам, посилення чи відновлення їх здатності до соціального функціонування та створення сприятливих соціальних умов для досягнення цих цілей [5, С. 8].

У довідковій літературі це поняття трактується як вид професійної діяльності, зміст якої визначається процесами, які відбуваються в соціально-економічній, політичній і духовній сферах життя суспільства та полягає в наданні державного та недержавного сприяння і допомоги індивіду, групі осіб, спільноті з метою забезпечення належного культурного, соціального та матеріального рівня життя в передкризовій чи кризовій ситуації [6, С. 523].

Російський дослідник М. В. Фірсов розширює розуміння суті соціальної роботи, розглядаючи її як допомогу, самодопомогу і взаємодопомогу в системі соціокультурних і психосоціальних взаємин і взаємовідносин різних суб'єктів [7, С. 21].

Один із основоположників української школи соціальної роботи І. І. Мигович, розглядаючи визначення "соціальна робота" через призму понять "соціальне" та "соціалізація", стверджує, що професійна діяльність соціальних інститутів, державних і недержавних організацій, груп та окремих індивідів, пов'язана з наданням допомоги особам чи групам людей щодо соціалізації, якщо в них за відсутності належних умов у суспільстві або через наявність особистих вад процес соціалізації ускладнюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі (тобто, спостерігається десоціалізація) [5].

Отже, враховуючи вищезазначене, а також норми національного законодавства у сфері соціальної допомоги [8], під соціальною роботою ми розуміємо спеціально організовану професійну діяльність, яка здійснюється підготовленими спеціалістами (соціальними працівниками) та спрямована на надання допомоги (соціальних послуг) різним категоріям громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Чи не являється факт покарання особи та перебування її в місцях позбавлення волі складною життєвою обставиною? Хто, як не засуджені, є тією категорією громадян, які потребують професійної соціальної допомоги.

Теорія та практика соціальної роботи відносить осіб, які за вироком суду відбувають покарання у виді позбавлення волі, до соціально слабкої частини населення та визначає їх об'єктом соціальної роботи [9, С. 50]. Однак, діюче кримінально-виконавче законодавство України, що регулює суспільні відносини у сфері виконання-відбування кримінальних покарань, визначаючи соціально-виховну роботу одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, на нашу думку, не закріплює професійної основи реалізації соціальної роботи в органах та установах виконання покарань.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що всі основні засоби виправлення і

ресоціалізації засуджених, що закріплені кримінально-виконавчим законодавством України, так чи інакше пов'язані з різними аспектами соціальної роботи. Але, не дивлячись на це, ні в Кримінально-виконавчому кодексі України, ні в нормативно-правових актах Державного департаменту з питань виконання покарань про соціальну роботу в кримінально-виконавчій системі мови не йде. Це, як показує досвід, перешкоджає становленню та розвитку даного інституту в установах виконання покарань. Кримінально-виконавчий кодекс України в ч. 1 ст. 123 закріплює поняття соціально-виховної роботи як цілеспрямованої діяльності персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених [10, С. 65]. З огляду на це визначення, соціальна робота більш спрямована на педагогічну (виховну) діяльність та втрачає свою самостійність як специфічний вид професійної діяльності – пенітенціарної соціальної роботи.

Соціальна і виховна робота в кримінально-виконавчих установах відрізняється предметом своєї діяльності. О. І. Кітов зазначає, що "... будь-яка діяльність предметна. Для соціальної роботи характерна орієнтація на реальних людей з їх життєвими турботами та труднощами. Зміст життєвих проблем засуджених та можливі шляхи їх вирішення являються предметом соціальної роботи, тим безпосереднім полем, де прикладає зусилля соціальний працівник, для педагогічної діяльності в якості предмета виступає особистість ("людина як предмет виховання")" [11, С. 20-21].

Також, суперечливим правовим аспектом діяльності пенітенціарних установ, на нашу думку є те, що у відповідності із п. 2 ст. 124 Кримінально-виконавчого кодексу України, соціально-виховна робота із засудженими організовується на основі психолого-педагогічних принципів і методів [10, С. 66], в той час коли теорія та практика соціальної роботи має в своєму арсеналі власні принципи і методи роботи.

На сьогоднішній день різноманітні види соціальної роботи виконують співробітники різних відділів, частин і служб пенітенціарних установ, в більшості це начальники відділень соціально-психологічної служби, психологи, старші інспектори з побутового та працевлаштування засуджених. Основним суб'єктом здійснення соціально-виховного впливу на засуджених і одночасно його організатором в установі виконання покарань є начальник відділення соціально-психологічної служби, який наділений відповідними посадовими обов'язками та правами.

Аналіз функціональних обов'язків начальника відділення соціально-психологічної служби [12, С. 170-172] свідчить про те, що він, являючись єдиним у виправній колонії соціальним працівником (за напрямком діяльності), повинен виконувати функції, які зовсім не відповідають змісту його професійної діяльності, що має соціально спрямований характер.

Отже, з огляду на поняття "соціальна робота" ми здійснили порівняння деяких функціональних обов'язків начальника відділення соціально-психологічної служби (далі – начальник відділення) з визначеними напрямками соціальної роботи. В результаті такого порівняння були виявлені наступні суперечності.

По-перше, з якою метою соціальний працівник (начальник відділення) зобов'язаний перебувати на протязі свого робочого часу серед засуджених відділення та спостерігати за їх поведінкою. Можливо, щоб вчасно надати соціальну або психологічну допомогу? Адже відомо, що засуджені не весь час знаходяться у приміщенні відділення, вони зобов'язані згідно вимог розпорядку дня переміщатися (на роботу, на перевірку, в

їдальню і т.д.). В даному випадку функція спостереження за поведінкою засуджених у начальника відділення пересікається з аналогічною функцією цілого відділу (відділу нагляду та безпеки), яка являється основною для останнього. І знову ж таки запитання, чи є функція здійснення нагляду напрямком соціальної роботи?

По-друге, чи можливо віднести обов'язок начальника відділення вилучати у засуджених заборонені предмети, здійснювати контроль за дотриманням ними встановленої форми одягу та проведення огляду їх зовнішнього вигляду до функції соціальної роботи? Це теж функція відділу нагляду та безпеки.

По-третє, чи потрібно начальнику відділення, реалізуючи напрямки соціальної роботи, забезпечувати виконання засудженими встановленого в установі розпорядку дня, вимог режиму відбування покарання, організувати та проводити поіменні перевірки наявності засуджених відділення на місцях їх знаходження згідно з розпорядком дня? В першу чергу, це завдання, знову ж таки, відділу нагляду і безпеки.

По-четверте, на практиці, не рідко, обов'язок начальника відділення щодо сприяння трудовій зайнятості засуджених на виробництві установи, оволодінню робочими спеціальностями та контролю їх виходу на роботу і ставлення до праці, переростає у безпосередню організацію виробничого процесу. В таких випадках від начальника відділення керівництвом установи вимагається постійне перебування його на виробництві, знання та роз'яснення засудженим технологій виробничого процесу, контроль за забезпеченням та прийманням змінних завдань тощо. Зазначене обумовлює підпорядкування завдання виправлення і ресоціалізації засуджених виробничо-господарській діяльності установи (а не навпаки) та виконувати функції виробничо-господарського відділу.

По-п'яте, на практиці, обов'язок начальника відділення щодо забезпечення створення належних побутових умов у відділенні полягає у самостійному вирішенні питань придбання та накопичення будівельних матеріалів для проведення ремонтно-будівельних робіт. Даний напрямок роботи ніяк не пов'язаний із соціальною роботою і повинен, в повній мірі, реалізовуватися виробничим відділом та відділом комунально-побутового забезпечення.

З огляду на викладене можна зробити висновок, що ряд функціональних обов'язків начальника відділення зовсім не відповідають змісту його професійної діяльності, яка носить соціально спрямований характер та суттєво впливають на зниження ефективності виконання ним інших функціональних обов'язків. Так, при сумлінному виконанні начальником відділення п'яти вищезазначених функцій, часу на реалізацію інших завдань обмаль.

Визначення відомчими актами Держдепартаменту з питань виконання покарань для начальників відділень соціально-психологічної служби дублюючих функцій (нагляду, контролю та ін.), в деякій мірі, можна зрозуміти. Адже, на сьогоднішній день, співробітники відділу нагляду і безпеки не в змозі фізично здійснювати постійний ефективний нагляд за поведінкою засуджених через велику різницю у співвідношенні кількості засуджених до наглядачів та взагалі до всього персоналу установи. Навантаження на персонал у декілька разів перевищує науково обґрунтовані норми (співвідношення атестованого персоналу і засуджених становить в Україні 1 до 6 (європейський норматив 1 до 2) [13, С. 14].

Але очевидно, що вирішення таким чином нагальних проблем призводить до зміни

пріоритетів у діяльності персоналу кримінально-виконавчих установ і вкрай суперечить основним завданням функціонування кримінально-виконавчої системи. Пріоритети очевидні: кожен співробітник – не вихователь, а кожен співробітник – наглядач.

Ще одним підтвердженням того факту, що соціальна робота в пенітенціарних установах потребує залучення професійних соціальних працівників, є чітко нормативно визначений розподіл функцій між установами виконання покарань та центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, передбачений міжвідомчим наказом Міністерства України у справах сім'ї молоді та спорту та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 28.10.2005 року № 2559/177 [14], який затверджує порядок взаємодії зазначених відомств у проведенні соціальної роботи із засудженими. Аналіз змісту даного наказу підтверджує, що установи виконання покарань не в змозі самотійно здійснювати соціальну роботу із спецконтингентом та повинні залучати до цієї роботи відповідних спеціалістів (професіоналів). З огляду на викладене, нашою переконливою позицією є те, що *професійні соціальні працівники* повинні бути передбачені штатним розписом кримінально-виконавчих установ. Міжнародна пенітенціарна практика також підтверджує необхідність включення до штатів пенітенціарних установ посад спеціалістів з соціальної роботи. Так, в частині 1, 2 ст. 49 Мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями [15, С. 47-62] вказується обов'язковий штат працівників для пенітенціарних установ, який повинен включати достатню кількість спеціалістів. До нього входять психіатри, психологи, соціальні працівники, вчителі та викладачі ремісничих дисциплін. Відповідно, предметом діяльності соціального працівника має бути вирішення своїх, самотійних завдань у всьому комплексі кримінально-виконавчих правовідносин.

З цього приводу хотілось би звернути увагу на приклад, який був висвітлений в статті інформаційного бюлетеня "Аспект" Н. Белюкіної, директора Центру соціальних служб для молоді Донецької області [16, С. 24-25]. Вона зазначає, що Торезька організація Донецької обласної Ліги ділових і професійних жінок в партнерстві з Центром соціальних служб для молоді і Торезькою виправною колонією (№ 28) певний час працюють над створенням у колонії "Незалежної служби психолого-соціальної адаптації і ресоціалізації засуджених". В 2001 році даний соціальний проект отримав фінансову підтримку Міжнародного Фонду "Відродження". В перелік послуг даної незалежної служби входять наступні види соціальної роботи: психологічні, юридичні, правові, медико-соціальні консультації, психологічні і соціальні тренінги, лекції, бесіди та ін. В статті наводяться позитивні відгуки від засуджених про діяльність цієї організації. Так, необхідність діяльності зазначеної організації є незаперечним фактом, який інформує нас про успішну реалізацію принципу участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених (ст. 25 КВК України), але, на жаль, він свідчить і про неспроможність соціально-психологічної служби установи ефективно та самотійно виконувати покладені на них завдання. Даний приклад підтверджує актуальність проблеми реалізації соціальної роботи із засудженими і на сьогоднішній день. На нашу думку, стихійна діяльність таких громадських організацій не є шляхом вирішення завдання виправлення і ресоціалізації засуджених в масштабах всієї кримінально-виконавчої системи, а тому це свідчить про те, що в установах виконання покарань повинна працювати злагоджена, організована, нормативно забезпечена, професійна соціально-психологічна служба. А відділення соціально-психологічної

служби установи виконання покарань повинно бути не тільки основною організаційною ланкою в структурі виправної колонії, але й центром професійної соціальної, психологічної та виховної роботи із засудженими.

Отже, можемо стверджувати, що соціальна робота в кримінально-виконавчій системі як специфічний вид професійної діяльності на даний час ще не отримала достатньої уваги і розвитку та потребує дослідження.

Ми погоджуємося з думкою М. Панасюка [17, С. 44-63], який, досліджуючи специфіку соціальної роботи в місцях позбавлення волі, акцентує увагу на тому, що сучасний стан системи виконання покарань в Україні нагадує захмарену смугу між оновленими моральними засадами та їхнім реальним втіленням. Він зазначає, що соціальна політика – це одне, моральні принципи – інше, а зусилля, спрямовані на втілення ідеї реабілітації злочинця – ілюстрація прірви між теорією і практикою.

З огляду на вищезазначене, очевидно, що соціальній роботі в пенітенціарній системі слід надати особливого статусу як одному із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Реформування кримінально-виконавчої системи України, її гуманізація, соціалізація, імплементація та реалізація міжнародних стандартів поведіння із засудженими потребує активізації процесу запровадження в органах і установах виконання покарань інституту соціальної роботи як специфічного виду професійної діяльності та потребує, у зв'язку з цим, удосконалення його правового регулювання. На нашу думку, реалізація соціальної роботи, допомоги, педагогічної та психологічної підтримки на професійному рівні, повинна сприяти створенню в умовах кримінально-виконавчих установ того соціуму, в якому можливі: забезпечення достойного життя, розвиток людини, реалізація необмежених Конституцією України та національним законодавством прав і свобод, охорона праці і здоров'я тощо.

Використані джерела:

1. Указ Президента України від 25 квітня 2008 року № 401/2008 // Офіційний вісник України від 16.05.2008 – 2008. – № 33. – С. 22.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
3. Годованець В. Ф. Конституційне право України: [конспект лекцій] / Годованець В. Ф. – К.: МАУП, 2000. – 216 с.
4. Соціальна робота в Україні: [навч. посіб.] / О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, С. Я. Харченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
5. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи: [навч. посіб.] / М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. – К., 2002.
6. Большой психологический словарь / [под ред. В. Зинченко, Б. Мещерякова]. – СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
7. Студенова Е. Г. Теория социальной работы: [учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений] / Е. Г. Студенова, М. В. Фирсов. – М., 2001.
8. Закон України “Про соціальні послуги” від 19.06.2003 року № 966-IV
9. Павленок П. Д. Основы социальной работы: Учебник / Павленок П. Д. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: ИНФРА, 2003. – 395 с.
10. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – № 3. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 432 с.
11. Китов А. И. Современное состояние и перспективы психологии управления / Китов А. И. // Вопросы психологии. – 1977. – № 4.
12. Положення про відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань / Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 17.03.2000 року

- № 33 // Збірник нормативних документів і методичних рекомендацій з питань організації виховної та соціально-психологічної роботи серед осіб, засуджених до позбавлення волі / Уклад.: Ю. Олійник, С. Скоков, О. Ярчук. – К.: “МП Леся”, 2002. – 312 с.
13. Карпачова Н. І. Дотримання прав людини в місцях позбавлення волі. (Витяг з доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 1998–99 рр.) / Карпачова Н. І. // Інформаційний бюлетень АСПЕКТ. – № 3. – Донецьк: “Донецький Меморіал”, 2001.
14. Наказ Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 28.10.2005 року № 2559/177 “Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді і установ виконання покарань у проведенні соціальної роботи з неповнолітніми та молоддю, які відбувають покарання в цих установах і звільнюються з них”.
15. Мінімальні Стандарти правила поведіння з в’язнями // Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. – К.: Українсько-Американське бюро в справах захисту прав людини, 1996.
16. Белюкина Н. Хочется стать лучше. Из опыта работы Торезской организации Донецкой областной Лиги деловых и профессиональных женщин / Белюкина Н. // Інформаційний бюлетень АСПЕКТ. – Донецьк: “Донецький Меморіал”, 2002. – № 2.
17. Панасюк М. Специфіка соціальної роботи в місцях позбавлення волі. Соціологічне дослідження / Панасюк М. // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002, № 2. – 160 с.

А н н о т а ц и я

В статье рассмотрены некоторые правовые и организационные проблемы реализации социальной работы с осужденными в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа. Акцентировано внимание на необходимости введения в органах и учреждениях по исполнению уголовных наказаний института социальной работы как специфического вида профессиональной деятельности.

A n n o t a t i o n

In the article some legal and organizational problems of realization of social work are considered with convict in criminally-executive establishments of the closed type. Attention is accented on the necessity of introduction in organs and establishments on execution of criminal punishments of institute of social work as the specific type of professional activity.

Дубчак Л. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ

Роль єдиного незалежного професійного правозахисного інституту, який покликаний захищати права та свободи, представляти законні інтереси особи в державних владних структурах на закріплених Законом України “Про адвокатуру” [1] принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму та конфіденційності, реалізується адвокатурою в складній системі правовідносин.

Діяльність адвокатури невід’ємно пов’язана з діяльністю судової системи України, прокуратури, органів внутрішніх справ тощо, зважаючи на соціальне призначення адвокатури – забезпечення права громадян на захист від обвинувачень та надання